Škola a zdraví 21, 2009, *Obecné otázky výchovy ke zdraví*

LENTILKA JAKO LÉK O ALZHEIMEROVĚ CHOROBĚ, SOUČASNÉ RODINĚ A SPOLEČNOSTI, O VNÍMAVÉM PŘEDŠKOLÁKOVI

Naděžda SIEGLOVÁ

Abstrakt: *Autorka stati se zaměřuje na problematiku mentální (Alzheimerovy) choroby, hlavní téma knihy Ivony Březinové Lentilka pro dědu Edu (Albatros 2006). Čtenář se seznamuje s obtížnými životními situacemi prostřednictvím prožitků malého hrdiny novely. Pěti- či šestiletý Honza se učí ve vlastní rodině poznávat jednu z mnoha variant odlišností, být tolerantní k lidem, kteří vypadají nebo se chovají odlišně než majorita společnosti. Komunikace s literárním textem se tak může podílet na posílení sociálních a osobnostních kompetencí malého čtenáře.*

Klíčová slova: *mentální choroba, mladý čtenář, odlišnost, tolerance, komunikace s literárním textem, sociální kompetence*

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je nepřehlédnutelná kapitola věnovaná problematice nazvané Člověk a zdraví. V její charakteristice je pozornost zaměřena především na potřebu naučit žáky osvojovat si takové dovednosti způsobů chování, které se mohou podílet na zachování a posílení zdraví. Zároveň však při stanovení cílového zaměření této vzdělávací oblasti uvádí RVP pro ZV, že vzdělávání tu rozvíjí klíčové kompetence žáků tím, že je vede „k poznávání člověka jako biologického jedince, závislého v jednotlivých etapách života … na úrovni mezilidských vztahů“ a že propojuje jednání související se zdravými mezilidskými vztahy se „základními etickými a morálními postoji“[1].

S prodlužujícím se průměrným věkem lidského života přibývá jedinců postižených chorobami stáří. Kromě neduhů těla se onemocnění nezřídka týká i neduhů „ducha“. Zatímco kromě lékařské vědy se i vědy společenské chorobnými projevy stáří zabývají například z hlediska psychologického, teologického či etického, jen ojediněle se setkáme s poučeným a současně emočně zážitkovým ztvárněním duševních

[1] Z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2004.

onemocnění v umělecké podobě. Literatura se přitom může stát vhodným prostředkem pro dětské poznávání problému i pro případné překonání traumatu, k němuž může dojít, setká-li se s nemocí v blízkém okolí.

Tabuizace či částečná tabuizace různých forem handicapu charakterizovala českou literaturu určenou malým a mladým čtenářům celá desetiletí po druhé světové válce. Důvodem byly společenské poměry upřednostňující zejména po roce 1948 tematiku bezproblémového dětství, ale i oficiální pedopsychologické postoje, které měly děti ochraňovat před projevy náročně reality.

Od devadesátých let 20. století spolu s odtabuizováním tématu tělesného handicapu, témat smrti, sexu, násilí aj. vstoupilo do umělecké literatury i téma mentálního handicapu.

Tematika mentálně postiženého dítěte se začala objevovat častěji nejen v překladové, ale i v původní české tvorbě[2].

Mentální postižení je také tématem knihy Ivony Březinové Lentilka pro dědu Edu. Dlužno předeslat, že autorka již vícekrát postavila do středu svého uměleckého zájmu aktuální společenské problémy, z nichž k těm nejzávažnějším náleží problematika závislostí, etnických menšin či dětského domova[3].

Téma mentálního onemocnění uchopila ovšem Březinová v knize o pradědovi Edovi a jeho malém pravnukovi Honzíkovi netradičně. O čem kniha je? Stručně řečeno, je o projevech Alzheimerovy choroby, o současné rodině a současné společnosti, o vnímavém a citlivém dětském věku.

Téma nemoci v literárním díle obecně vybízí k návodnému zpracování, k podání věcných informací o problému a instrukcí k jeho zvládání. Na rozdíl od knihy Ivony Březinové Holky na vodítku, kde autorské strategii odpovídá názornost v líčení jednotlivých „případů“ i odpuzující titulní ilustrace, depresivní obsah zmírněný jen závěrem vzbuzujícím laciný optimismus, jazyk a styl odpovídající mluvě teenagerů, je kniha o malém předškoláku a jeho pradědečkovi napsaná poetologickými prostředky příběhové prózy s dětským hrdinou s očekáváním čtenářské identifikace s ním a s citovým přijetím děje. Autorka přitom nerezignovala na poznávací, ba přímo didaktické cíle, míra poučení je však v knize ohraničena úrovní chápání recipienta, je vázána na zážitkovost, již zprostředkuje emoční odezva díla.

Kniha Lentilka pro dědu Edu zaujme budoucího čtenáře (posluchače) i knihu kupujícího příbuzného nejprve veselými ilustracemi. Pro koupi mluví i použitá velká písmena v textu, vhodná pro počáteční čtenářské aktivity. Samo téma díla však nepřipravené dospělé po bližším seznámení s dějem přinejmenším překvapí. Je vůbec vhodné psát pro děti o závažné nemoci, jež postihuje staré lidi? Současná společnost většinově nepočítá, na rozdíl od zvyklostí panujících ještě v první polovině 20. století, s dlouhodobou rodinnou péčí o nevyléčitelné pacienty a více spoléhá na profesionální instituce. Teprve v posledním desetiletí se objevuje lékařskou vědou a poznatky moderní psychologie podložený trend zařazovat tělesné postižené občany do běžného života

[2] Srovnej například Drijverová, M. Domov pro Marťany. Praha: Albatros, 1996.
Remunda, I. Bryčka pro biskupa. Boskovice: Albert, 1996.
Střihavková, D. Na tom záleží … Praha: JPM Tisk s.r.o., 1999.
Treiberová, J. Pokoj s vyhlídkou. Praha: Amulet, 2002.

[3] Srovnej například: Březinová, I. Holky na vodítku. Praha: Albatros, 2002 – 2003. Názvy jednotlivých dílů: Jmenuji se Ester, Jmenuji s Alice, Jmenuji se Martina. Březinová, I. Začarovaná třída. Praha: Albatros, 2004 aj.

a pozvolna je realizována myšlenka neumísťovat některé psychicky handicapované jedince do zdravotních či sociálních ústavů. Náhradních řešení ovšem není mnoho: pro rodiny, v nichž senioři trpící psychickými poruchami spojenými se stárnutím zůstávají, se teprve rozvíjí adekvátní a účinné formy státní sociální pomoci. A právě o tom, že ani zapomnětlivý děda doma nepřekáží, kniha dětem srozumitelně vypráví.

Problematické bývá v reálném životě už samo rozpoznání počátečního stádia nemoci, jež je později odborníkem pojmenováno jako Alzheimerova choroba. Je tomu tak i v knize Ivony Březinové. Pradědečka, důvěrně zvaného Eda, přivede jednoho dne domů policie – děda se ztratil, nevěděl, kde bydlí, jak se dostane domů. Rodina zprvu netuší (snad se i bojí tušit), co není s dědou v pořádku, diagnóza ovšem na sebe nedá dlouho čekat, neboť podobných situací, jako je ta úvodní, postupně přibývá.

Do rodinného dění tu výrazně vstupuje pětiletý Honzík, který si s pradědečkem ohromně rozumí. Nenaplňují se výhrady dospělých, obávajících se problematičnosti dětského pochopení tématu. Dítě totiž nemusí, a to ani v životě, ani v uměleckém díle, „vědět“, podstatná je jeho bezprostřední schopnost vcítění a samozřejmost přijetí reality: mentalita dítěte a chorého pradědečka oba příslušníky opačného věkového spektra sblížila, ba stala se zdrojem komických situací (*Maminka každý den odpoledne nejprve vyzvedávala Honzíka ze školky a pak spolu chodili pro dědu Edu do klubu. Honzík tam chodil moc rád. Občas se stávalo, že děda měl zrovna rozdělanou hrozně důležitou práci a nechtěl za žádnou cenu z klubu odejít. To si pak Honzík sedl a společně s dědou Edou taky s jeho kamarádem Karlem kreslili nebo hráli nějakou hru. Ti dva, Karel a děda Eda, si dobře rozuměli. Sice se stávalo, že se ráno po příchodu do klubu nepoznali, ale během dne se zase seznámili a hráli stolní fotbal nebo kulečník. Právě minikulečník dědovi Edovi Honzík záviděl, protože ve školce ho neměli. Když to vyprávěl klukům, většina z nich usoudila, že by radši chodili do klubu než do školky, kde je spousta zbytečných panenek a kočárků s růžovými peřinkami*).

Malý recipient se tak seznamuje s náročnými situacemi, s nimiž se ve skutečném životě může setkat, a učí se tomu hlavnímu: poznávat jednu z variant „jinakosti“, jednat s „odlišnými“ občany v rovině vyhovující oběma stranám a hlavně získávat schopnost tolerance a v případě blízkých osob neztrácet schopnost mít je stále rád (*„Luboš Kroupa povídal, že by našeho dědu vyměnil za jejich babičku. Ona prý pořád jen uklízí a pere a není s ní žádná legrace. Tak jsem řekl, že ne. Našeho dědu Edu bych za nic na světě vyměnil.“*).

Právě takový vztah vnukne Honzíkovi nápad dávat dědečkovi místo jím neustále vyžadovaných léků čokoládové bonbóny a v samotném závěru knihy pak rozhodnutí *„stát se slavným hledačem léků“ – „A jak ten lék, co potřebuje děda Eda, vypadá?“ „To taky nevím, Honzíku. Nikdo to zatím neví.“ „Myslíš, mami, že může vypadat třeba jako lentilka?“ „Možná. A u všech blech, nech už toho vyptávání a jdi si hrát.“ „Já si nejdu hrát,“ pohodil Honzík vzdorně hlavou. „Já jdu hledat tu pravou lentilku pro dědu Edu. Aby se uzdravil a mohl zase s námi hrát třeba pexeso.“ V tu chvíli Honzíka napadlo, že se mohl stát slavným hledačem léků. „Tak jdi,“ usmála se maminka. „Řeknu klukům ve školce, aby mi pomohli. No, možná řeknu i holkám. To bys, mami, neřekla, jak holky někdy uměj dobře hledat, fakt. A když budeme hledat všichni, tak tu správnou lentilku pro dědu Edu nakonec najdeme.“*

Autorka novely počítá s nastolením identifikačního procesu čtenáře s postavou knihy. Opírá se o vypravěčskou pozici hrdiny i jednoduché a dětskému čtenáři srozumitelné dialogy mezi dospělými – dětmi. (*„A třeba do té doby na tu nemoc něco najdou.*

Nějaký lék, víš.“ „Vždyť děda má léky. Má lentilky, ale i ty pravý, co mu dáváš vždycky před jídlem.“ „Ty mu pomáhají, ovšem vyléčit ho nedovedou,“ přiznala maminka smutně. „Muselo by se najít něco jiného.“ „A kde se takový léky hledaj, mami?“ „To nevím. Někde … kolem nás. V kytkách, ve stromech, ve zvířatech, možná v kamenech … nevím.“)

Podstata nemoci není v díle bagatelizována; její věcné ztvárnění sleduje kromě záměru sdělného i záměr citový: funkčnost textu a výsledný zážitek se setkávají, doplňují a vzájemně násobí.

Kniha Ivony Březinové vznikla v situaci proměňujícího se přístupu společnosti k aktuálnímu problému, s jehož naléhavostí se autorka seznámila studijním pobytem v seniorském stacionáři i příslušném oddělení psychiatrie. Téma, jež by mohlo vzbudit negativní reakci publika v knize pro malé děti, uchopila citlivě a umělecky účinně: malý čtenář je přijme intuitivně, na jeho subjektivní prožitek teprve druhotně (později) naváže racionální poznání.

Zkušenost získaná zprostředkovaně, komunikací s literárním dílem, se tak může podílet na povýšení sociálních a osobnostních kompetencí žáka.

CANDY AS A MEDICINE

ALZHEIMER'S DISEASE, THE MODERN FAMILY AND SOCIETY, AND THE IMPRESSIONABLE PRESCHOOL CHILD

Abstract: The author of this paper is concerned with the problems of mental illness (and Alzheimer's disease in particular) – the principal subject of the book by Ivona Březinová entitled Candy for Great-grandfather Eda (Albatros 2006). The reader is acquainted with difficult situations in life through the experiences of the young protagonist of the novel. Honza (who is five or six) learns within his own family to recognise one of the many ways in which people can be different from one another, and learns to be tolerant of people who look or behave differently from the majority of society. Communication with the literary text can help reinforce the young reader's social and personal skills.

Keywords: mental illness, the young reader, diversity, tolerance, communication with a literary text, social skills